

KEYFİYYƏTİN YÜKSƏLDİLMƏSİNDƏ QİYMƏTLƏNDİRMƏNİN ROLU

Nigar HÜSEYNOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Bakı, Azərbaycan

1. Giriş

Qiymətləndirmənin təhsil prosesinin əsas elementi kimi görünməsi onun yaranma tarixi ilə eyni dövrə təsadüf etməsini müşahidə etmək olar. Qiymətləndirmənin tarixi keçmişinə nəzər salsaq bunun ilk əvvəllər qədim Çində tətbiq olunduğunu görmək mümkündür. 587-ci ildən bu ölkədə keçirilməyə başlanmış qiymətləndirmə "çin imperiya imtahanları" adı ilə tanınırdı. Qədim çində məmur olaraq çalışmaq üçün imtahandan keçmək zəruri hesab edilirdi. Şifahi, sonralar həm də yazılı aparılan bu imtahanlar çində 1905-ci ilədək davam etmişdi.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, pedaqoji sahədə tədqiqatçılar qiymətləndirmə tarixini bir neçə mərhələyə bölürlər. Birinci Dünya müharibəsinə qədər olan dövrdə şagirdlərin bilikləri testlər vasitəsilə qiymətləndirilir və əsasən, fənlərin məzmununun mənimsənilməsinə diqqət yetirilirdi. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq təhsil sahəsində inkişaf meyilləri gücləndikcə şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı yeni ideyalar meydana çıxırdı. Həmin dövrdə ABŞ-da "mütərəqqi təhsil ideyası" yarandı və tədrisən digər ölkələrə də yayıldı. "Mütərəqqi təhsil ideyası"nın əsas mahiyyəti ondan ibarət idi ki, təhsil elmi biliklərin yox,

sənaye və texnologiyanın inkişaf istiqamətlərinə uyğun gələn həyati bacarıqların formalaşmasına yönəldilirdi.

Təhsilin məzmununa bu cür yeni baxışlar tədricən qiymətləndirməyə yanaşmanı da dəyişdi. Artıq qiymətləndirmə daha çox biliklərin tətbiqinə və həyatla əlaqələndirilməsinə əsaslanırdı. Lakin bu ideya XX əsrin 50-60-cı illərindən etibarən öz aktuallığını itirdi. Kosmos dövrü başlayandan sonra böyük dövlətlərin təhsil tələbləri dəyişdiyinə görə təhsilalanların qiymətləndirilməsinə yanaşmalar da, yeni istiqamətdə inkişaf etməyə başladı. Məsələn, ABŞ Sovet İttifaqının elm sahəsində uğurlarından narahat olub, bütün diqqəti dəqiq elmlərin tədrisinə və onun daha səmərəli qiymətləndirilməsinə yönəltdi. Növbəti onilliklərdə təhsilin xarakterinə uyğun olaraq, qiymətləndirmə qarşısında daha ciddi tələblər qoyulmağa başladı. Belə ki, şagirdlər problemin həlli üzrə bacarıqlarını nümayiş etdirmək üçün müxtəlif səviyyəli suallara müəyyən olunmuş dəqiq vaxt çərçivəsində cavab verməli idi. Bu tipli suallar şagirdin fərdi bilik və bacarıqlarını ölçməyə imkan verməklə yanaşı, onların mənimsəmə səviyyəsini müqayisə etmək üçün də istifadə olunurdu.

Sonralar mütəxəssislər bu müqayisələri sinif səviyyəsindən çıxararaq məktəblər, regionlar, dövlətlər arasında aparılmasına imkan verən xüsusi proqramlar üzərində düşünməyə başladılar. Bu isə qiymətləndirmə sahəsində təcrübələrin sınaqdan keçirilməsi və təkmilləşdirilməsi prosesinin daimi və davamlı olduğunu sübut edir.

Qiymətləndirmə sahəsində beynəlxalq təcrübə

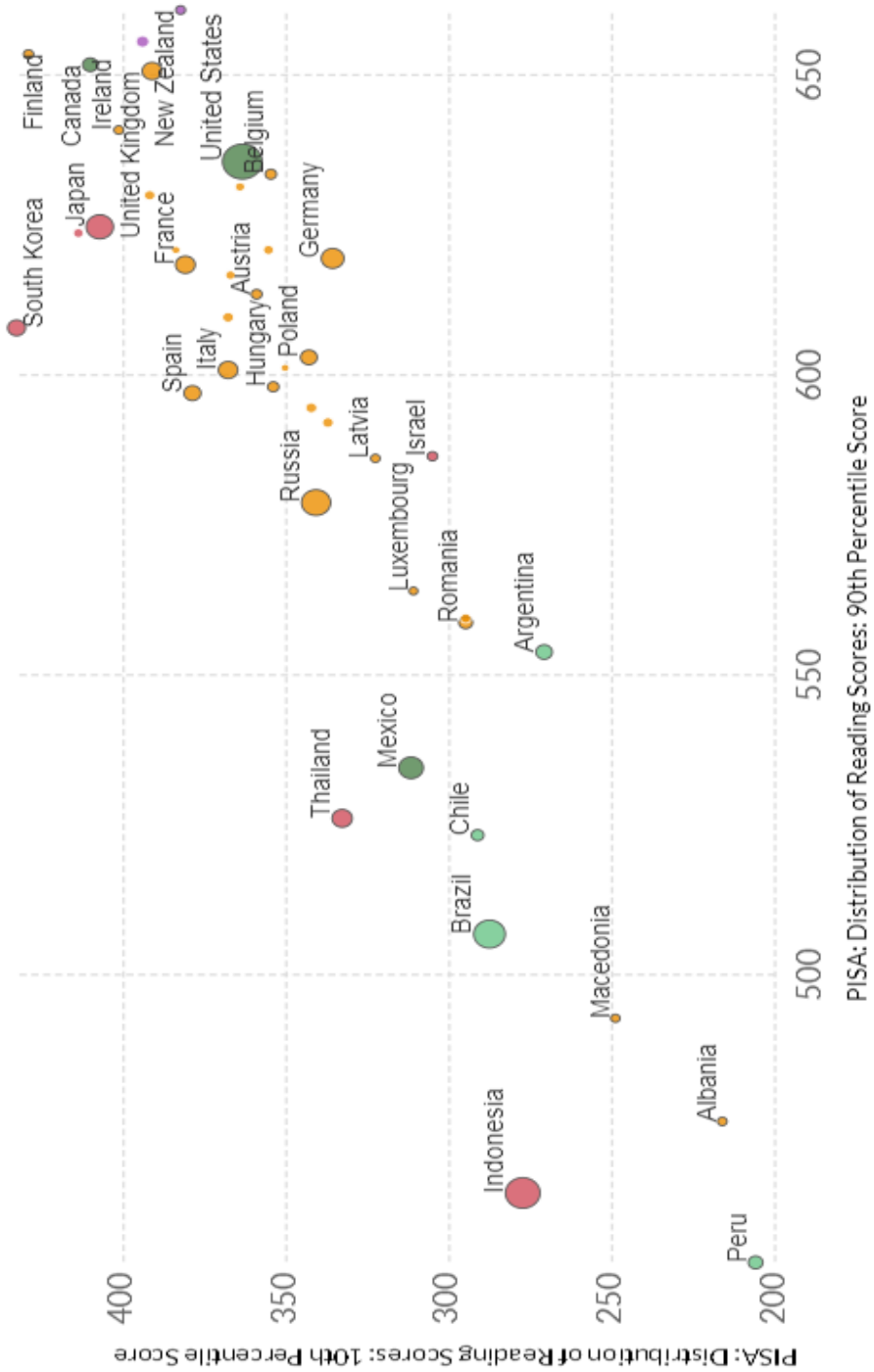
Beynəlxalq təcrübəyə nəzər salsaq, Amerika məktəblilərinin kolleclərə qəbulunda onların intellektual bacarığını yoxlayan xüsusi ümumfederal testlərin nəticələri böyük rol oynadığını müşahidə etmək mümkündür. Bu testlər şagirdlərin intellektual qabiliyyətini və konkret fənlər üzrə bilik və bacarıqlarını ölçür. İntellektual testlər vasitəsilə şagirdlərin məntiq və riyazi təfəkkür qabiliyyətləri, söz ehtiyatları və ondan istifadə bacarıqları yoxlanılır. Qəbul üçün mühüm olan yoxlama vasitələrindən biri də şagirdlərin yazdığı essedir. Yuxarı sinif şagirdləri yazdıqları esselərində həyatlarında ən parlaq hadisəni təsvir etməlidirlər. Bu esselərin əsas məqsədi şagirdlərin dili hansı səviyyədə bilmələrini aşkara çıxarmaq və məzuna özünü təqdim etməyə imkan yaratmaqdır.

Böyük Britaniyada məktəbəqədər təhsildən məktəbə daxil olan bütün uşaqlarla müəllimlər tərəfindən tədris planını müəyyənləşdirmək və təlimi differensiaslaşma əsasında qurmaq məqsədilə diaqnostik qiymətləndirmə aparılır. Eyni zamanda bu ölkənin təhsil sistemində formativ qiymətləndirməyə xüsusi önəm verilir. öyrədici xarakter daşıyan formativ qiymətləndirmə şagirdlərin təlim nəticələrinə müsbət təsir edir və summativ qiymətləndirmə üçün bir növ hazırlıq rolunu oynayır. Bu ölkədə əsas diqqət uşaqların müstəqil bilik qazanmalarına və onu tətbiq etmələrinə yönəlir. Uşaqlar müstəqil şəkildə kitabxanalarda və laboratoriyalarda məşğul olur,

yoxlama esseləri yazır və layihələr üzərində işləyirlər. Yuxarı sinif şagirdləri ümumi icbari fənlərlə yanaşı, həm də əlavə icbari fənn bloklarını öyrənirlər. Məsələn, "Həyati bacarıqlar", "Tətbiqi statistika", "İnformatika", "Problemləri həll etmək", "Necə yaxşı oxumaq olar", "Komandada iş" və sair. İcbari ümumi orta təhsil 8 fəndən imtahanla başa çatır.

Bundan əlavə qeyd edək ki, beynəlxalq səviyyədə qiymətləndirmələrin aparılması üçün bir sıra beynəlxalq qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə edilir. Bu vasitələrdən biri də PISA (The Programme for International Student Assessment) qiymətləndirməsidir. Bu dünyanın müxtəlif ölkələrində oxuyan orta məktəb şagirdlərinin (15 yaşa kimi) bilik və bacarıq səviyyələrini ölçən ən nüfuzlu proqramlardan biri olaraq İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) tərəfindən həyata keçirilən layihədir. PISA ölkələr üzrə ümumi təhsilin keyfiyyətinin monitorinqini aparır. Bu proqram 2000-ci ildən etibarən 3 ildən bir keçirilir və proqrama qatılan ölkələrdən 100 minlərlə şagird cəlb olunur. Əsas məqsəd isə bir suala cavab tapmaqdır: 15 yaşındakı şagird müasir cəmiyyətdə tam fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri olan təhsil, ümumi bilik və bacarıqlara malikdirmi? Aşağıdakı cədvəldən bir sıra ölkələr üzrə PISA qiymətləndirməsinin nəticələri ilə tanış olmaq olar.

Qiymətləndirmə nəticələrindən görüldüyü kimi, daha müsbət nəticələr Cənubi Koreya, Yaponiya, ABŞ, Almaniya, Yeni Zelandiya kimi inkişaf etmiş ölkələrlə yanaşı, Polşa, Latviya və Rusiyada da müşahidə edilmişdir. Lakin Peru, Albaniya, İndoneziya, Braziliya kimi inkişafda olan ölkələrdə nəticələr daha zəif müşahidə olunmuşdur. Bu isə onu göstərir ki, 15 yaşındakı şagird müasir cəmiyyətdə tam fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri olan təhsil, ümumi bilik və bacarıqlara az yiyələnmişdir. Orta təhsilin daha keyfiyyətli formada təşkilində problemlər mövcuddur.

Şəkil 1. PISA qiymətləndirməsinin müxtəlif ölkələrdə oxu bacarıqları üzrə nəticələri. (Mənbə: Dünya Bankı)

Qiymətləndirmə prosesi yeni kurikulum konsepsiyasında

Ölkəmizdə tətbiq edilən yeni kurikulum konsepsiyasına görə təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi təhsil məqsədlərinə uyğun, etibarlı, obyektiv qiymətləndirmə vasitələrindən istifadə etməklə, monitorinqin keçirilməsidir. Başqa sözlə desək təhsilin keyfiyyətini və nəticələrini müəyyənləşdirmək üçün şagirdlərin cari biliklərinə, bu biliklərə yiyələnmə tərzinə və onlardan istifadə etmək bacarığına aid məlumatların əldə olunması prosesidir. Məhs bu baxımdan da qiymətləndirmə prosesi eyni zamanda keyfiyyətin sonrakı illərdə daha da yüksəldilməsinə imkan yaradan təhlillərin aparılmasına şərait yaratmış olur. Müasir dövrdə təhsilin keyfiyyətinin idarə olunması, inkişaf dinamikasının izlənilməsi və proqnozlaşdırılması üçün real vəziyyətin öyrənilməsi vacib hesab edilir.

Bu işdə isə qiymətləndirmə mühüm pedaqoji vasitə kimi qəbul edilir. Qiymətləndirmə təlim-tərbiyə prosesini təkmilləşdirməyə, təlim prosesinin səmərəliliyini yüksəltməyə, şagirdlərin nəyi mənimsədiklərini, nələri öyrəndiklərini, hansı bacarıqlara malik olduqlarını və onlarda hansı keyfiyyət dəyişikliklərinin formalaşdığını müəyyənləşdirməyə obyektiv şərait yaradır.

Məhz qiymətləndirmə vasitəsilə təhsil müəssisəsi rəhbərləri müəssisədə təlim-tərbiyə işinin səviyyəsi, müəllim və şagirdlərin fəaliyyəti haqqında lazımi informasiya toplayır və bunun əsasında işin yaxşılaşdırılması üçün müvafiq qabaqılayıcı tədbirlər həyata keçirirlər. Fikrimizcə, hazırda təhsilin keyfiyyətinin müəyyənləşdirilməsi üçün tətbiq olunan qiymətləndirmənin məqsədi aşağıdakı məsələlər haqqında tam aydın təsəvvür əldə etməyə geniş imkanlar yaradır:

- *məktəb kurikulumu üzrə şagirdlərin müvəffəqiyyət göstəricilərinin güclü və zəif cəhətlərinin araşdırılması;*
- *şagirdlərə verilən bilik, bacarıq və vərdişlərin cəmiyyətin tələbatına uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi;*
- *fənn materiallarının çətinlik səviyyəsinin şagirdlərin fiziki və anlaq səviyyəsinə uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi;*
- *kurikulumun necə yerinə yetirilməsinə, əhalinin təhsilə olan tələbat səviyyəsinin öyrənilməsi;*
- *şagirdlərin təlim göstəricilərinin fənlər üzrə toplanmış nəticələr əsasında fənn kurikulumunun dəyişilməsinə ehtiyacın olub-olmamasının aydınlaşdırılması üçün müvafiq təkliflərin hazırlanması;*
- *müxtəlif şəhər, rayon və kənd məktəblərində fənlər üzrə şagirdlərin təlim nailiyyətlərinin müqayisəli təhlilinin aparılması və milli təhsil sistemindəki vəziyyəti əks etdirən rəsmi hesabatların hazırlanması;*
- *müəllimlər tərəfindən istifadə edilən didaktik vasitələrin, pedaqoji texnologiyaların, təlim strategiyalarının təkmilləşdirilməsi;*

- *müəllimlərin elmi-pedaqoji hazırlıq səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi;*
- *təhsil xidmətlərinin keyfiyyət dinamikasının öyrənilməsi.*

Nəticə

Göründüyü kimi, təhsildə qiymətləndirmə sistemi təhsil işçisinin səmərəli fəaliyyətinin üzə çıxarılması və pedaqoji prosesin təkmilləşdirilməsi üçün vaxtında tələb olunan tədbirlərin görülməsi məqsədini daşmalıdır. Çünki qiymətləndirmə pedaqoji prosesi tənzimləməyə, keyfiyyətini yüksəltməyə, həm də mövcud çatışmazlıqlar barədə təhsili idarə edənlərin və valideynlərin məlumatlandırılmasına xidmət edən yeganə pedaqoji vasitə olduğundan, qiymətləndirmənin düzgün təşkili və qiymətləndirmə aparılarkən məqsədin aydın olması təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır. Ona görə də ümumtəhsil məktəblərində elmi, pedaqoji və psixoloji cəhətdən əsaslandırılmış monitoring və qiymətləndirmənin aparılması təhsil prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsində atılan ən mühüm addımlardan biridir.

Ədəbiyyat:

- S.Quliyeva. (2008).Keyfiyyətin idarə olunmasının prinsipi və onunəsas istiqamətləri» Təhsil Problemləri Institutunun Elmi əsərləri, №2, səh 14-19
- Ə.Ağayev (2006).Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri», Təhsil Problemləri Institutunun Elmi əsərləri, Bakı
- T.Hacıyeva (2009).Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində qiymətləndirmə konsepsiyası» haqqında, Kurikulum elmimetodik jurnalı №1 səh 26-30
- Azərbaycan Milli Kitabxanasının veb sahifəsi:
http://www.anl.az/down/meqale/az_muellimi/2014/may/374496.htm
- Təhsil Nazirliyinin veb sahifəsi: <http://www.edu.gov.az/upload/file/M-Merdanov-Qiyetlendirme.pdf>Alikəşiföğlu, M., Erginöz, E., Ercan, O., Albayrak-Kaymak, D., Uysal, Ö. & İltər, Ö. (2006). Sexual abuse among female high-school students in İstanbul, Turkey. *Child Abuse & Neglect*, 30, 247-255.

SUMMARY

The role of evaluation in Quality Improvement

Nigar HUSEYNOVA

Azerbaijan State Pedagogical University, Baku, Azerbaijan

The main purpose of this study is to investigate the essence and purpose of the evaluation in improving quality. It comprises a set of theoretical and practical methods for examining a number of internationally accepted standards and methods for assessing basic research methodologies and comparing them with existing evaluation methods.

The evaluation of Quality Improvement is broader than an effectiveness study of a distinct intervention, with the intent to generate learning through systematic documentation of Quality Improvement inputs, processes and outputs and using both quantitative and qualitative research methods to fully analyze the data. More work remains to operationalize the evaluation framework, including identifying appropriate methods to rigorously and appropriately capture the impact of Quality Improvement without compromising the iterative, adaptive nature of improvement.

The practical significance of the research is to take into account the results of monitoring and evaluation to improve the quality and enrich the scientific and practical knowledge of the experts conducting research in this area.

Keywords: Evaluation, monitoring, quality improvement, research methodology, practical method

РЕЗЮМЕ

Роль оценки в Улучшении Качества

Нигяр ГУСЕЙНОВА

Азербайджанский Государственный Педагогический
Университет, Баку, Азербайджан

Основная цель этой работы - исследовать природу и цель оценки в улучшении качества. Для оценки основных исследовательских методологий, необходимо изучение ряда международно-признанных стандартов и методов. Оценка улучшения качества является более широкой, чем эффективное исследование различных вмешательств, для создания обучения посредством систематической документации входных данных, процесса и результатов, а также использования как количественных, так и качественных методов исследования для полного анализа данных. Еще предстоит проделать большую работу для разработки системы оценки, включая определение соответствующих методов для повышения качества без ущерба для адаптивного характера улучшения качества.

Практическая значимость исследования заключается в учете результатов мониторинга и оценки с целью повышения качества и обогащения научных и практических знаний специалистов, проводящих исследования в этой области.

Ключевые слова: оценка, мониторинг, повышение качества, исследования, методология, практический метод